

Koulun kerhotoiminta lapsuuden hyvinvointia rakentamassa

Satu Lehto

Teksti perustuu kirjoittajan väitöstilaisuuden lectio precursoriaan Helsingin yliopistossa 5.10.2021. Vas-taväittäjänä toimi professori emerita Mirja Hirvensalo (Jyväskylän yliopisto).

Satu Lehto (2021) *Koulun kerhotoiminta lapsuuden hyvinvointia rakentamassa: tapaustutkimus koulun kohdennetuista liikuntakerhoista*. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteellisiä tutkimuksia, numero 120. 90 s.

U seilla meistä on joko omaehtaisia tai lastemme kautta saatuja kokemuksia koulun kerhoista. Itse muistan alakouluajoilta kuoron ja oppilaiden vetämän näytelmäkerhon. Kuorolla saattoi olla virallinen koulun kerhon status, kun taas me näytelmäkerholaiset olimme saaneet opettajalta vain suullisen luvan harjoitella välituntisin tai koulun jälkeen. Mehän emme pienistä muutoseikoista välittäneet, vaan nautimme näytelmien tekemisestä ja niiden esittämisestä koulun muille oppilaille. Yläkoulussa koripallokerhoa lukuun ottamatta kerhotunnit jäivät, sillä seuratoiminta vei yhä enemmän vapaa-aikaani. Yläkoulussa kuitenkin muistan kerhotunteja käytetyn esimerkiksi koulujenvälisiin urheilukisoihin ja turnauksiin valmistautumiseen tai tanssiesitysten harjoitteluun juhlien lähestyessä.

Väitöstyöni keskittyy koulun kerhotoimintaan, erityisesti kohdennettuihin alakoulun liikuntakerhoihin. Tutkimukseni kohteena olevat koulun liikuntakerhot olivat kohdennettu organisoidun liikunnan ja seuratoiminnan ulkopuolella oleviin lapsiin. Kyseiset ker-

hot olivat osa 2004–2007 toteutettua laajaa Turun koulut liikkeelle -hanketta. Hankkeen tavoitteena oli tukea liikunnan avulla lasten ja nuorten hyvinvointia ja koulussa viihtymistä kehittämällä erityisesti osallistamisen ja yhdessä tekemisen kulttuuria. Nämä, silloin uudenaikaiset, liikuntakerhot suunnattiin vain tietyille lapsille lähettämällä heille henkilökohtainen kutsu. Kutsun saannin pääkriteerinä oli, että lapset eivät harrastaneet ohjattua liikuntaa vapaa-ajallaan. Lisäksi opettajat ja joissakin kouluissa myös terveydenhoitaja tarkensivat oman koulunsa kerhotoiminnan painotuksia esimerkiksi lapsille, joiden uskottiin hyötyvän lisäliikunnasta, motoriikan harjoittamisesta ja sosiaalisista kontakteista. Kohdennettujen liikuntakerhojen tavoitteena oli osaltaan vähentää koululaisten terveys- ja hyvinvointieroja sekä tukea syrjäytymisvaarassa olevien lasten hyvinvointia.

Väitöstutkimukseni tarkoitus on ymmärtää koulun kohdennettua liikuntakerhotoimintaa ja sen mahdollisuuksia rakentaa ja tukea kerhoa käyvien lasten hyvinvointia. Tutkimuskohteeksi rajautui lapsen hyvinvoinnin tukeminen liikuntakasvatuksen avulla. Väitöstutkimukseeni valikoitui viisi kohdennettua alakoulun kerhotapausta. Tutkimusaineistona käytin kerhotoimintaa määrittäviä asiakirjoja, kerhoa käyvien lasten kirjoitustehtäviä sekä lasten ja kerhoja ohjaavien opettajien kanssa käymiäni keskusteluja. Kohdennetut liikuntakerhot koontuivat kouluvuoden aikana kerran viikossa kestäen 1–1,5 tuntia. Kerhojen sisällöt koostuivat lähinnä monipuolisista liikunnallisista peleistä, kisailuista sekä erilaisista liikuntalajien ja -välineiden kokeiluista.

Väitöstutkimukseni kokonaisuus koostuu neljästä tutkimusartikkelista ja yhteenvedosta. Niissä pohdin, mitä ilmiöitä liikuntakerhotoimintaan liittyy, miten yhteiskunta ohjaa koulun kerhotoimintaa ja mitä lapset ja kerhoja ohjaavat opettajat ajattelevat liikuntakerhoista ja harrastamisesta niissä. Lähestyin tutkimuskysymyksiä kolmesta näkökulmasta: yhteiskunnallisen ohjauksen näkökulmasta, lapsen ja vapaa-ajan näkökulmasta sekä pedagogisesta näkökulmasta.

Hyvinvoinnin teema läpäisi kaikki käyttämäni näkökulmat. Lapsen hyvinvoinnin tukeminen on yksi keskeisistä päämääristä sekä koulun kerhotoimintaa määrittävissä ohjauskirjoissa että kohdennetun liikuntakerhotoiminnan tavoitteissa. Huoli lasten ja nuorten hyvinvoinnista vaikutti myös tutkimuksen kohdennettujen kerhojen perustamisen taustalla. Huolen juuret olivat 1990-luvun alun taloudellisen laman aiheuttamassa yhteiskunnan eriarvoistumisessa, hyvinvointierojen suurenemisessä sekä työelämän koventumisen kehityksessä. Laman katsotaan vaikuttaneen etenkin lapsiperheisiin ja lapsiin. Erityisesti hyvinvoinnin polarisoituminen, liian vähäinen fyysinen aktiivisuus

sekä niihin liittyvät terveysongelmat olivat huolipuheen keskiössä. Lisäksi akateemisesta menestymisestä huolimatta suomalaiset lapset ja nuoret eivät kansainvälisten tutkimusten mukaan näytä viihtyvän koulussa verrattuna muihin länsimaihin.

Huoli lasten ja nuorten hyvinvoinnista on ollut lähtökohtana jo koulun kerhotoiminnan alkua ajoilta, 1860-luvulta, lähtien. Tuolloin tavoitteena oli laajentaa kansakoulun päättäneiden nuorten sivistystä ja saattaa heitä hyvien harrastusten pariin kansakoulunopettajien ohjauksessa. 1940-luvulla kouluverkoston tihenemisen myötä kerhojen päätehtäväksi muodostui sota-ajan talkootöiden organisointi. Silloin mukaan tulivat myös vielä koulussa olevat oppilaat. Kerhotoiminnan uskottiin tukevan yhteiskuntakelpoisen kansalaisen taitoja. Sen avulla haluttiin myös suojella lapsia aikuisten antamilta vääriä malleilta.

Hyvinvoinnin-käsite tuli siis vastaan kaikkialla mihin tutkijan katseeni vain suuntausinkin. Hyvinvointi on kuitenkin käsitteenä varsin kompleksinen ja moniulotteinen. Siitä oli vaikea saada otetta, ja osaksi tästä syystä ihmettelin ja pohdin hyvinvointi-käsitettä osatutkimuksesta toiseen. Hyvinvoinnin tarkentumisesta muodostui tavallaan juoni ja yhdistävä tekijä koko väitöstutkimukselleni. Tutkimuksen alkuvaiheessa tarkastelin koulun kerhotoimintaa määrittäviä ja ohjaavia asiakirjoja. Asiakirjoissa hyvinvointi määriteltiin aikuisille, aikuisen maailmasta käsin eikä niissä varsinaisesti puhuttu lasten hyvinvoinnista. Sen vuoksi keskityin tutkimuksessani nimenomaan *lapsen* hyvinvointiin, lapselta itseltään kysyen. Kun luin ja kuuntelin lasten tarinointia kerhoistaan, välittyivät päällimmäisinä ilo, hauskuus, jännitys, uutuus, kaikkien mukana olo sekä valinnan ja vaikuttamisen mahdollisuus.

Lasten innostus omasta kerhotoiminnastaan antoi syäyksen kahdelle seuraavalle osatutkimukselle, joista toisessa tarkastelin

kerhotoimintaa vapaa-ajan ja harrastamisen kautta ja toisessa taas pedagogisesta näkökulmasta. Molemmista näistä halusin kuunnella lasta. Koulun kerhotoiminta mielletään yleisesti vapaa-ajantoiminnaksi, kun se yhteiskunnallisissa ohjauskirjoissa nähdään osana koulutoimintaa. Harrastaminen koulun kerhossa sijoittuu siis koulutyön ja vapaa-ajan rajapinnalle. Koulun toimintaan yleensä kohdistetaan yhteiskunnallisia ja koulutuksellisia odotuksia ja vaatimuksia. Lisäksi koulun yhteydessä tapahtuvaa toimintaa määrittävät ja rajoittavat koulun käytännöt, säännöt ja aikataulut. Näiden vaatimusten ja rajoitusten sekä lasten omien näkemysten ja toiveiden välille voi kuitenkin syntyä jännitteitä. Suomalaisissa tutkimuksissa nuoret kokevat vapaa-ajakseen oman henkilökohtaisen ajan ja paikan, itse valitseman toiminnat ja seuran, vapauden, virkistykseen ja levon. Lisäksi lapsista ja nuorista osa mieltää vapaa-ajakseen ohjatun harrastustoiminnan ulkopuolisen ajan ja myös määrittelee arkensa suhteessa siihen, miten se edistää heidän kaverisuhteitaan. Tätä taustaa vasten tarkastelin eräissä osatutkimuksistani sitä, miten koulu toimii vapaa-ajan areenana lasten näkökulmasta käsin.

Jatkoin lasten kuuntelua myös viimeisessä osatutkimuksessani. Positiiviset kerhokuvaukset johdattivat hyvinvointi-käsitteen tarkentumista entisestään päätyen osallisuuteen ja sen tarkasteluun feministisen pedagogiikan näkökulmasta. Osallisuus tarkoittaa tutkimuksessani yhteenkuulumisen tunnetta ja vaikuttamisen mahdollisuuksia sekä nähdä, kuulla ja hyväksyä tulemista. Lasten kuvailema ilo ja hauskuus sekä niiden mukanaan tuoma innostava ilmapiiri ovat merkityksellisiä osallisuuden tukemisessa. Siksi tässä osatutkimuksessa tarkastelin, mitä on osallisuuden tukeminen koulun kerhossa, kun työvälineenä käytetään liikuntakasvatusta. Kyseinen osatutkimus toi esille, kuinka kerhoympäristössä lapsen ja aikuisen välisten valtasuhteiden madaltuminen

sekä leikillinen, tuttu ja turvallinen ilmapiiri olivat lapselle merkityksellisissä ja loivat lapselle edellytykset vaikuttamiseen ja mielipiteen ilmaisuun. Aikuisella oli puolestaan mahdollisuus pysähtyä kuuntelemaan lasta sekä luoda yhdessä lasten kanssa liikunnallisia sisältöjä ja osallistua niihin myös itse.

Tämän viimeisen osatutkimuksen lopussa tutkimuskokonaisuuden juoni alkoi hahmottua. Ymmärsin, miten minun tulee tarkastella hyvinvoinnin tukemista liikuntakerhoissa. Samalla myös kirkastui koko väitöskirjani päätehtävä: Miten koulun kohdennettu kerhotoiminta tukee ja rakentaa lapsen hyvinvointia? Lasten hyvinvointi liikuntakerhoissa kietoutui osallisuuteen ja lasten oikeuksiin sekä niiden tukemiseen. Osallisuus näyttäytyi kerhossa juuri yhdessä toimimisen, valintojen tekemisen ja mielipiteiden ilmaisun kautta, jotka rento ja turvallinen ilmapiiri mahdollisti. Saman aikaisesti kerho tuki lapsen oikeutta omaan mielipiteeseen. Kohdentamalla liikuntakerhot niille, joilla ei ollut ohjattua liikuntaharrastusta, toiminta tuki tasa-arvoista liikuntakulttuuria ja lapsuutta mahdollistamalla kutsun saaneille lapsille harrastuksen. Lisäksi kerhoharrastus tuki lapsen oikeutta vapaa-aikaan, leikkiin ja lepoon.

Koulun kerhotoimintaa voidaan tarkastella aikuisen järjestämänä toiminnan muotona, johon osallistuvat usein ne lapset, jotka ovat entuudestaan (sosiaalisesti) aktiivisia. Tässä tutkimuksessa kerhokutsu kohdistui lapsille, jotka eivät välttämättä itse omatoimisesti olisi aloittaneet kerhoharrastusta. Kohdentamalla kerho vain tietyille lapsille toiminnan painopiste muuttui syrjäytymistä ehkäiseväksi. Erityinen tuki tai varhainen puuttuminen ”riskilapsille” tai ”haasteellisille lapsille” voi kuitenkin johtaa leimaantumiseen tiettyyn erityisryhmään ja jopa edesauttaa syrjäytymistä. Opettajat olivat tästä hyvin tietoisia ja siksi herkkinä suojelemaan lapsia. Eettiset pohdinnat olivat tiiviisti mukana sekä opet-

tajilla kerhotoiminnassa että minulla tutkimusprosessin aikana. Halusimme suojella lapsia leimautumiselta sekä erityisyyden tai huononmuuden tunteilta.

Ongelmien tunnistaminen ja niihin varhainen reagointi on toki tärkeää, mutta yksinomaisessa riskien tarkastelussa vaarana on puutteiden korostuminen, jolloin vahvuudet sekä onnistumiset jäävät varjoon. Siksi päädyin käyttämään tutkimusten tulosten pohdinnassa *myönteisen tunnistamisen* näkökulmaa (ks. lisää Häkli, Kallio & Korkiamäki, 2015; Kallio, Korkiamäki & Häkli, 2015; Poikolainen, 2014). Myönteinen tunnistaminen suuntaa varhaisen tuen ajatusta toisella tavalla. Siinä keskitytään lapselle merkityksellisiin asioihin eri arkiympäristöissä kuten esimerkiksi liikuntaharrastuksessa. Myönteisen tunnistamisen käytännöissä on kolme eri vaihetta. *Tutustuminen* on hyvinvoinnin tukemisen lähtökohta. Siinä aikuinen oppii tuntemaan lapsen henkilökohtaisia piirteitä ja ymmärtämään hänen elämänpiiriään lapsen näkökulmasta. Myönteisen tunnistamisen toinen ulottuvuus, *tunnustaminen*, mahdollistuu, kun opettaja tuntee lapsen tarpeeksi hyvin ja ymmärtää häntä. Silloin opettajalla on hyvät edellytykset antaa tunnustusta lapselle omakohtaisesti tärkeissä asioissa. Myönteisen tunnistamisen kolmas ulottuvuus, *tukeminen*, perustuu juuri näihin kahteen edelliseen ulottuvuuteen, lapseen tutustumiseen ja hänen erityisyytensä tunnustamiseen. Tukeminen koostuu toimintaa arvioivista ja suuntaavista elementeistä. Myönteisen tunnistamisen näkökulmasta kohdennettu liikuntakerho toimii tutkimusaineistossani erityisesti tutustumisen ja tunnustamisen paikkana. Lapsen syvällisempi tuntemus ja ymmärtäminen auttavat opettajaa vahvistamaan lapsen itsetuntemusta ja minäkuvaa sekä osallistamaan häntä paremmin muissa koulun yhteisöissä.

Saman tapaiseen tukeen perustuu myös esimerkiksi Iceheart-toiminta, jossa joukkue-

pelien avulla tuetaan lapsen kasvua ja kehitystä. Siinä erilaisin perustein tukea tarvitsevat lapset pyritään saamaan mukaan toimintaan mahdollisimman varhain, mieluiten jo esikouluikässä. Heitä ohjaa 12 vuoden ajan tuttu ja turvallinen aikuinen, niin kutsuttu kasvattaja. Näin kasvattaja oppii tuntemaan lapsen perusteellisesti ja tukee lasta yhteistyössä mm. vanhempien ja koulun henkilökunnan kanssa juuri lapselle tärkeissä asioissa. Tutkimukseni liikuntakerhoissa lapsella oli parhaimmassa tapauksessa liikuntaharrastus kolme vuotta saman opettajan ohjaamana. Lapsi ja opettaja oppivat tuntemaan toisensa monipuolisemmin kuin vain opettaja–oppilas rooleissa madaltaen näin valtasuhdetta. Lisäksi opettaja pystyi siirtämään tunnustuksen antamisen ja tuen myös normaaliin koulutyöhön.

Lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen otetaan suomalaisessa yhteiskunnassa vakavasti. Tämä näkyy muun muassa lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelmassa ja harrastustoiminnan tukemisena hallitusohjelmataavoitteissa. Toisaalta liiallinen liikunta- ja terveysjulistus voi helposti johtaa vähän liikkuvien syyllistämiseen ja tehdä liikunnasta kansalaisvelvollisuuden tai pakkoharrastamista. Kun tavoitellaan hyvinvoinnin edistämistä, mitä sillä tarkoitetaan? Onko lopulta kyse osallisuuden tukemisesta vai syrjäytymisen ehkäisystä? Molemmista tavoitellaan hyvinvointia, mutta osallisuuden tukeminen on kokonaisvaltaisen kasvun tukemista, kun taas syrjäytymisen ehkäiseminen etsii kasvatuksellisia ratkaisuja, joilla negatiivisen kehityksen suuntaa saadaan käännettyä.

Koulun kerhotoimintaan liittyviä poliittisia linjauksia ja päätöksiä on tehty viime vuosina monia, joissa tavoitteet sekä toimintaan liittyvät odotukset ovat korkealla. Esimerkiksi syksyllä 2021 aloitetun Harrastamisen Suomen mallin tavoitteena on taata kaikille lapsille ainakin yksi harrastus koulun yhteydessä. Mallin toimintaperiaatteena on mm.

lasten ja nuorten toiveiden kuuleminen; lasten ja nuorten, perheiden ja yhteisöjen osallistaminen sekä eettisten toimintatapojen varmistaminen. Tavoitteiden toteutuminen olisi korona-ajasta toipuville lapsille ja nuorille suuri tuki ja apu. Tutkimuksen viisi kohdennettua liikuntakerhoa osoittivat, mikä suuri hyvinvoinnin ja kasvun tuen mahdollisuus liikuntakerhoharrastukseen sisältyy.

Lähteet

- Häkli, Jouni & Kallio Kirsi Pauliina & Korkiamäki, Riikka (2015a). Tutustumisen myönteisen tunnistamisen ulottuvuutena. Teoksessa: Jouni Häkli, Kirsi Pauliina Kallio & Riikka Korkiamäki (toim.) *Myönteinen tunnistaminen*. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisu 90, 84–86. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisu/myonteinen_tunnistaminen.pdf (Viitattu 8.6.2022.)
- Kallio, Kirsi Pauliina & Korkiamäki, Riikka & Häkli, Jouni (2015) Johdanto. Teoksessa: Jouni Häkli & Kirsi Pauliina Kallio & Riikka Korkiamäki (toim.) *Myönteinen tunnistaminen*. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisu 90, 9–35. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisu/myonteinen_tunnistaminen.pdf (Viitattu 8.6.2022.)
- Poikolainen, Janne (2014). Lasten positiivisen hyvinvoinnin tutkimus – metodologia huomioita. *Nuorisotutkimus*, 32 (2), 3–22.